

О.С. Проценко
М.І. Кириченко
Н.О. Ремньова

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
Харків, Україна

Надійшла: 19.09.2020

Прийнята: 22.10.2020

DOI: <https://doi.org/10.26641/1997-9665.2020.3.192-200>

УДК 61:929Лямбль

ДУШАН ЛЯМБЛЬ: ДОЛЯ НАУКОВИХ ВІДКРИТТІВ І ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ВИДАТНОГО ПАТОЛОГА

Protsenko O.S. , Kyrychenko M.I. ✉, Remnyova N.O. . Dušan Lambl: the fate of scientific discoveries and the professional ethics of the great pathologist.

Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine.

ABSTRACT. Background. The great pathologist Dušan Lambl (1824–1895; Czech by origin, who lived half of his life in the Russian Empire, of which 10 years – in Kharkiv) made an invaluable contribution to the development of medical science. However, his discoveries were gradually forgotten and faded from the names of the pathogens discovered by him and the diseases they cause. **Objective.** Studying Lambl's scientific heritage and information about his professional activities can help restore knowledge about his scientific contribution and learn valuable lessons that could help modern specialists in their professional identification and incorporation. **Methods.** Analysis of literature about Lambl, his discoveries and professional activities using general scientific and historical methods allowed us to come to certain conclusions. **Results.** In the late 1850s, persecuted by the authorities as a member of the national movement, Lambl was forced to seek refuge in Ukraine, where in 1861 he took up the vacant position of professor at the Department of Anatomy of the Medical Faculty of Kharkiv University. By that time, a world-renowned pathologist, Lambl started to actively develop the teaching of Pathological anatomy and Histology at the University. In 1867, through his efforts, two new departments were established at the faculty – Histology and Pathological anatomy. The latter he headed personally until his departure to Warsaw in 1871. The surviving materials on Lambl's activities in Kharkiv are showing him as a skilful pathologist with a refined approach to his profession. Analysis of the literature on Lambl's scientific researches demonstrated a slow fading of references to his name in the titles of his discoveries. **Conclusion.** Lambl's contribution to scientific medicine is indeed great, but not appreciated deservedly. His approach to the professional activity of a pathologist and teacher can become a great example for young specialists in practical medicine, science and education.

Key words: Dušan Lambl, biography, autopsy, Chilomastix davainei, Entamoeba histolytica, Acanthocephala, Giardia lamblia, Lambl's excrescences.

Citation:

Protsenko OS, Kyrychenko MI, Remnyova NO. [Dušan Lambl: the fate of scientific discoveries and the professional ethics of the great pathologist]. Morphologia. 2020;14(3):192-200. Ukrainian.

DOI: <https://doi.org/10.26641/1997-9665.2020.3.192-200>

 Olena Protsenko 0000-0001-6998-9783

 Maksym Kyrychenko 0000-0003-2682-0691

 Natalia Remnyova 0000-0002-6027-2601

✉ m.i.kiritchenko@karazin.ua

© SI «Dnipropetrovsk Medical Academy of the Ministry of Health of Ukraine», «Morphologia»

Вступ

Видатний чеський патолог Душан Федорович Лямбль (Vilém Dušan Lambl) зробив значний внесок у світову медицину. Період його життя в Україні став яскравою сторінкою в історії вітчизняної науки та свіжим подихом європейських

педагогічних підходів для Харківського університету, в якому він працював. Лише після включення цього професора у склад своїх співробітників, медичний факультет Харківського університету нарешті зміг реалізувати свій давній план – відкриття окремої кафедри для викладання па-

тологічної анатомії. Крім того, з діяльністю Душана Лямбля в Харківському університеті пов'язано бурхливий розвиток такої молоді для того часу науки, як гістологія, кафедра для якої також була відкрита за сприяння цього вченого. За десять років роботи в Харкові (1861-1871 рр.) Д. Лямбль провів безліч лекцій та занять з різних предметів на кафедрах нормальної анатомії, гістології, патологічної анатомії, загальної патології і терапевтичної факультетської клініки, а також брав активну участь в академічному житті університету та міста. Це була всебічно розвинена людина з тонким почуттям гумору, величезною любов'ю до батьківщини і невгамовною цікавістю до історії та побуту слов'янських народів. Історія життя Д. Лямбля може послужити чудовою ілюстрацією відданості своїй справі та незмінного оптимізму, які дозволили цьому патологу з гордістю й честю пройти через всі негаразди долі.

Але не всі відкриття та заслуги цього вченого й практика пам'ятають його сучасні колеги, що робить дослідження і висвітлення його наукового внеску та певних сторінок життя важливою та актуальною темою.

Біографія Душана Лямбля

Вілем Д. Лямбль народився 5 грудня 1824 р. в королівстві Богемія (тоді Австрійська імперія) у крихітному містечку Летини біля міста Пльзеня [1: р. 111]. Його батько, Франтішек Лямбль (František Lambl), працював керуючим маєткою місцевого графа та мав велику сім'ю з восьми дітей: чотирьох синів і чотирьох доньок, більшість з яких стали відомими на батьківщині й в світі завдяки своїй науковій та громадській діяльності. Початкову освіту Д. Лямбль почав отримувати в Пльзені під наглядом батька, а після його смерті (1841 р.) відповідальність за утримання сім'ї взяв на себе старший з братів Франтішек Судимир (František Sudimír), за допомогою якого молодші брати закінчили почате навчання в Празі [2: р. 1-2].

У 1843 р. Д. Лямбль вступив на медичний факультет Празького університету та вже на перших роках навчання захопився етнологією і проявив себе як письменник і журналіст. Здійснюючи піші подорожі по Чехії, Словаччині, Боснії, Хорватії, Сербії та Чорногорії, він записував свої враження й спостереження, а потім публікував їх у чеських газетах і журналах, прикрашаючи статті своїми талановитими малюнками. У 1846 р. його етнографічні матеріали були опубліковані в монографії «Європа з точки зору етнографії» (Evropa v ohledu narodopisnem) [2: р. 2-3].

У 1848 р., під час так званої «Весни народів», Д. Лямбль взяв активну участь у студентських революційних рухах. Його було обрано старостою братства «Славія», а також секретарем Підготовчого комітету Слов'янського конгресу. Як експерт з південнослов'янської культури і

мови, Д. Лямбля було відправлено до «Хорватського Сабору» в Загреб, де він мало не потрапив під арешт у зв'язку з гоніннями, що почалися з боку австрійських властей. Із Загреба Д. Лямбль відправився до Дубровника, де він якийсь час жив і, відсторонившись від політики, писав етнографічні замітки про слов'ян Хорватії та Чорногорії [2: р. 3].

Закінчивши університет в 1849 р., Д. Лямбль почав працювати в дитячому госпіталі імені Франца Йосифа під керівництвом Йозефа Льошнера (Josef von Löschner), а також отримав місце асистента професора Вацлава Трейтца (Václav Treitz) в інституті патологічної анатомії при Празькому університеті (Univerzita Karlova). З цього часу він захопився медичною наукою і зробив ряд відкриттів, відображених у багатьох його цінних публікаціях з нормальної та патологічної анатомії. Слава Д. Лямбля так широко поширилася по Європі, що відомий німецький вчений Арнольд Ферстер (Arnold Förster) запропонував включити його ім'я до числа історичних діячів медичної науки [4: р. 6, 2: р. 2-7].

У 1856 р. Д. Лямбль отримав звання доцента і був допущений до читання лекцій з гістопатології та патології злоякісних пухлин. Крім цього, ним були відкриті приватні курси з нормальної анатомії та патологічної гістології. Багаті пізнання в мовах дозволили Д. Лямблю спілкуватися зі студентами англійською, німецькою, французькою, російською та польською мовами. Це привернуло увагу іноземних слухачів до його лекцій, зокрема й тих кандидатів на вчену ступінь, які прибували в Австрію з Харкова для проходження наукових відряджень [2: р. 3] (рис. 1).

Своїми лекціями й науковими статтями Д. Лямбль заробив собі високий авторитет і підняв медичний факультет Празького університету на міжнародний рівень. У 1859 р., коли професор Трейтц пішов у відставку, всі очікували, що його місце займе молодий та перспективний доцент Лямбль. Але це привернуло зайву увагу до його персони і його досє студента-революціонера було піднято з архіву. Незважаючи на те, що Д. Лямбль вже десять років як відсторонився від політичної діяльності і присвятив себе виключно науці й медичній практиці*, його участь в національному русі не була забута, а для влади було неприпустимо, щоб людина з таким минулим працювала в університеті та виховувала молоде покоління в революційному дусі. Д. Лямбля було відсторонено від викладання та запропоновано покинути Австро-Угорщину [2: р. 3].

* У чеських архівах зберігся запис про Душана Лямбля в списку політично скомпрометованих особистостей: «Останнім часом його поведінка не викликала занепокоєння. Він займається тільки своєю професійною діяльністю, а також дуже обережний в своїх зв'язках» [5].

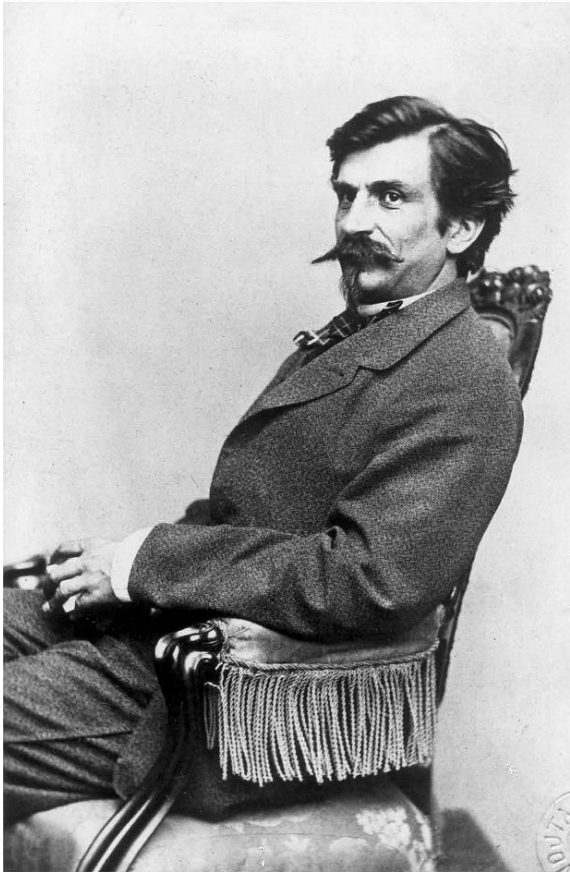

Рис. 1. Душан Лямбль в молоді роки. Dušan Lambľ in his younger years. (Literary Archive of the Museum of Czech Literature, Prague, Czech Republic) [3].

Під страхом арешту блискучий чеський вчений був змушений шукати притулку в інших країнах. З усіх пропозицій про роботу він обрав Харків, де стала вакантною кафедра анатомії [2: р. 3, 6, 7: р. 23]. Д. Лямбль подав свою кандидатуру на конкурс і був одностайно обраний радою Харківського університету на посаду професора анатомії. 12 січня 1861 р. він прибув до Харкова. Щоб відповідати російським традиціям, він відмовився від другого імені (Вілем), взяв собі по батькові «Федорович» і став, таким чином, Душаном Федоровичем Лямблем.

У 1861-1867 рр. Душан Федорович завідував кафедрою анатомії на медичному факультеті Харківського університету і викладав всі навчальні курси, які були прикріплені до цієї кафедри: нормальну і патологічну анатомію, загальну і системну гістологію. Патологічній анатомії, до його приїзду, на факультеті відводилося всього 10-12 лекцій на рік. Будучи видатним патологом, Д. Лямбль особливу увагу присвятив розвитку саме цієї дисципліни. Він настільки поглибив систематичний курс патологічної анатомії, що його довелося розширити на два навчальні роки. На відміну від попередників, які читали курс патології за старими підручниками, Лямбль користувався новітніми літературними джерелами

та власними записками, оживляв суху теорію демонстраціями на трупі, а також застосовував свій талант художника та ілюстрував патологічні процеси кольоровою крейдою на дошці [4: р. 168-174].

Малюнками Д. Лямбль супроводжував також і лекції з гістології, а наприкінці кожної з них демонстрував студентам мікроскопічні препарати, які зазвичай готувалися тут же, під пильним поглядом молоді. Потім професор запрошував студентів одного за одним і пропонував їм зазирнути до мікроскопа та описати побачене: форми клітин, їхній вміст, положення, взаємне розташування тощо. Якщо студент не міг описати побачене словами, то професор пропонував зобразити це на папері, та наполягав, щоб замальовувалось усе, навіть артефакти, що потрапили на скло. Часто траплялося так, що відведеного на лекцію часу не вистачало на демонстрацію всіх запланованих препаратів і тоді їх переносили з лекційної аудиторії до кабінету професора, де кожен бажаючий міг уважно і без поспіху попрацювати з мікроскопом, отримуючи при цьому терплячі пояснення викладача. Значну увагу професор Лямбль присвячував ознайомленню своїх студентів з влаштуванням мікроскопів. Він пояснював основи діоптрики, розповідав про особливості мікроскопів різних виробників і вказував на переваги або недоліки різних моделей. Сам він віддавав перевагу мікроскопів Oberheuser і Amici [4: р. 165-166].

Лекції чеського професора стали настільки популярними в Харкові, що їх стали відвідувати не тільки студенти, а й досвідчені лікарі (як місцеві, так і з прилеглих міст). Студенти запропонували увічнити лекції Д. Лямбля, видавши їх у вигляді книги. Професор погодився з доводами студентів про те, що конспектування лекцій могло б призвести до помилок у рукописах і спотворити думку лектора, та взявся за корегування найкращих студентських конспектів і підготовку ілюстрацій до майбутньої книги [4: р. 15-16]. Незабаром ця спільна праця викладача та його учнів (чотири томи курсу лекцій) була видана літографічним способом [8-11] (рис. 2).

У 1867 р. на медичному факультеті Харківського університету була відкрита нова кафедра – патологічної анатомії. Її першим завідувачем став Д. Лямбль. Про розпорядок робочого дня професора в цей період можна судити з його листа від 8 квітня 1867 р., в якому він дав відповідь на прохання ординатора терапевтичної клініки провести о дев'ятій годині ранку два розтини в каплиці при поліклініці: «Я всякий день от 12 до 3 часов в анатомическом театре и готов вскрыть завтра в это время, по прежнему порядку, хотя оба трупа от 12 до 2-х часов, как бы ни было обременительно для меня, читать после двух вскрытий еще свою лекцию; но что ж делать, два трупа в один день – это редко бывает. В 9 часов

или в часовне вскрывать не буду» [4: р. 62]. Як видно з цього повідомлення, професор Лямбль не любив працювати вранці і кожен день перед лекцією три години проводив в анатомічному театрі, де займався науковою роботою та підготовкою до лекції.

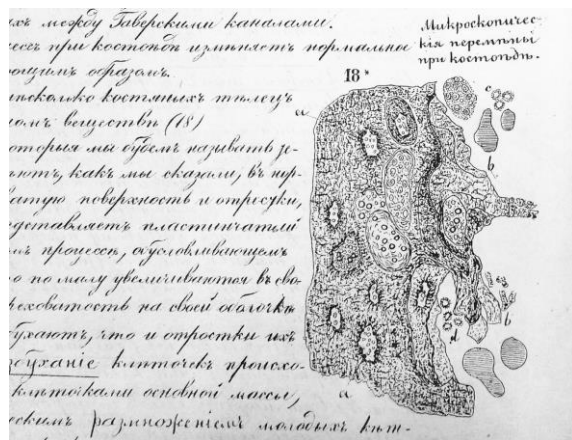

Рис. 2. «Мікроскопічні зміни при костоїді» – фрагмент з літографованих лекцій Д. Лямбля (малюнок: Д. Лямбль; рукопис: Я. С. Кремянский) [8]. «Microscopic changes during caries» – excerpt from lithographed lectures by D. Lambl.

13 листопада 1871 р. професор Лямбль був переведений до Варшавського університету на посаду професора кафедри терапевтичної факультетської клініки, де він працював до кінця свого життя [2: р. 4]. Прощаючись з цим видатним вченим і медиком, харківські колеги обрали його почесним членом Харківського медичного товариства. У Варшаві він продовжував свою успішну наукову, викладацьку й лікарську діяльність, не залишаючи й інші свої таланти: малював, займався музикою, різанням та літографуванням на камені тощо [4: р. 177-178] (рис. 3).

Техніка аутопсії Душана Лямбля: високе мистецтво патолога

Творча натура Д. Лямбля привнесла певну піднесеність і в його медичну практику. Харківський учень професора, Митрофан Попов, згадував, що Д. Лямбль «був художником під час розтинів» і виконував їх «з любов'ю і допитливістю» [4: р. 175]. Професію патологоанатома він порівнював з оперою: «Вскрытие – это так сказать увертюра, а настоящая опера идет уже после и состоит из 3, 4, 5 актов, судя по сюжету. Тут исполняется приготовление свежих препаратов для демонстрации, инъекции, микроскопическое и химическое исследование, снятие рисунков с замечательных предметов, препаровка их для сохранения в кабинете, проверка и дополнение протокола и, наконец, критический разбор и обзор всего излагаемого на следующей после вскрытия лекции. В этом финале нашей оперы повторяются вкратце важные мотивы увертюры, но, что главное, собираются все вы-

воды и заключения исследования в одно совокупное гармоническое целое, из чего студенты составляют свои записки, а потом уже занавес опускается» [4: р. 58-9].

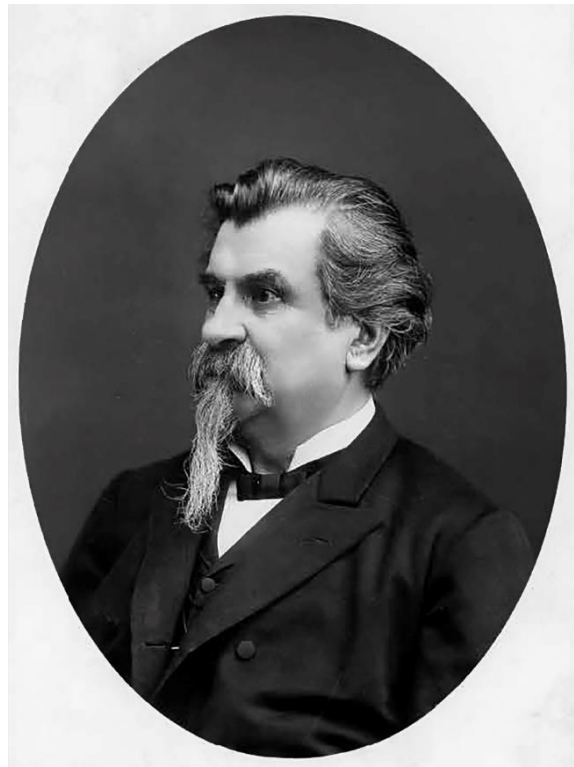

Рис. 3. Душан Лямбль у варшавський період свого життя. Dušan Lambl during his years in Warsaw (Literary Archive of the Museum of Czech Literature, Prague, Czech Republic) [3].

Таке ставлення професора Лямбля до своєї справи передавалося і його студентам. Усвідомлюючи який колосальний досвід може отримати майбутній лікар, спостерігаючи розтин, вони вважали за злочин для себе пропустити хоча б один з них. Тому секційна зала під час роботи професора завжди була переповнена студентами [4: р. 50, 175].

Специфічність підходу Д. Лямбля до клінічних розтинів полягала у тому, що він навмисно не цікавився історією хвороби померлого до початку своєї роботи. Він прагнув самостійно розібратися в причині смерті, не маючи ніякої попередньої інформації, щоб не сформувати упередженої думки та не підпасти під вплив суджень інших фахівців. «Если неудача медицинской практики иногда заставляет больных молчать, то патологическая анатомия отличается тем, что она заставляет мертвых говорить» [4: р. 148] – вважав він.

Професія патолога і в наші дні приховує в собі багато небезпек, пов'язаних з розтинами пацієнтів, померлих від інфекційних хвороб, а в XIX ст. шанс інфікуватися від трупа був ще вищим. У практиці професора Лямбля напевно бу-

ло чимало подібних випадків, проте точно відомо, що двічі подібне сталося з ним саме в Харкові – в 1867 і 1871 р. Про один з цих інцидентів, який стався в 1867 р., збереглися спогади Митрофана Попова, який був тоді прозектором анатомічного театру. В той день Д. Лямбль подряпав палець лівої руки, але забув про це і почав робити розтин зараженого «піемією» тіла, яке надійшло з акушерської клініки. Під час розтину професор відчув печію в рані та згадав про подряпанний палець. Він швидко вжив заходів по очищенню рук і доручив продовжувати розтин прозектору, який незабаром теж поранився, виймаючи легені з грудної клітки. Однак на цьому неприємності не закінчилися – досвідчений санітар («анатомічний служитель Дмитро») уколосся голкою при накладанні шва і також заразився. В результаті всі троє співробітників анатомічного театру виявилися прикутими до ліжка на два місяці [4: р. 176]. Наскільки такий розвиток подій можна вважати везінням свідчить випадок, який стався з попередником М. Попова, прозектором Петром Дударевим, який в 1849 р. порізав палець перед розтином і помер в результаті зараження крові [12: р. 39-40].

Внесок Душана Лямбля в світову медицину

Авторству Д. Лямбля належить кілька важливих відкриттів, які вписали його ім'я в історію світової медицини. Більшість цих відкриттів було зроблено в період його роботи в Празі, в дитячій лікарні Франца Йосипа.

Ще в 1856 р. опис відкритих Д. Лямблем волокон війкового (циліарного) м'яза було поміщено у твір богемського офтальмолога Карла Фердинанда Арльта (Carl Ferdinand von Arlt). Розповідаючи про мережі радіальних пучків сполучних волокон циліарного м'яза, Ф. Арльт процитував звіт Д. Лямбля, в якому говорилося, що ці пучки є артефактами за рахунок компресії; частково вони виходять на передній план у тих місцях, де нитки волокон розходяться, утворюючи просвіти судин або пучки м'язів, що перетинаються й нахилиються та супроводжуються великою кількістю сполучної тканини [13: р. 382].

У 1856 р. Д. Лямбль описав невідомі раніше «ворсисти нарости на серпастих заслонках аорти» [14] (рис. 4). Причину попередньої невідомості своєї знахідки він пояснив надзвичайною крихкістю ворсинок. Ці утворення на аортальному клапані, які виявлялися по краях стулок клапана та являли собою дрібні тромби на поверхні ендокарду, згодом були названі його ім'ям – *Lambl's excrescences* (ворсинки Лямбля). В атріовентрикулярних клапанах ці ворсинки зазвичай знаходяться в місці закриття клапана, а в серпастих клапанах – можуть виникати в будь-якому місці. Ворсинки Лямбля є невеликими, численними та мають широку основу (подібні утворення, але більші за розміром, класифікуються як папілярні

фіброеластоми серця) [15: р. 368]. Більшість сучасних лікарів вважає цю патологію частиною нормального процесу старіння [16: р. 486], хоча деякі дослідження припускають її зв'язок з тромбоемболією та інфарктом мозку [17-19].

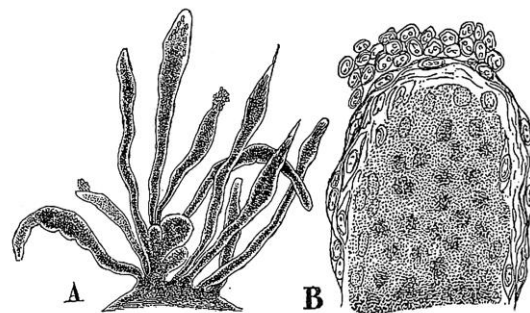

Рис. 4. Ворсинки Лямбля: А – загальний вигляд; В – верхівка (малюнок: Д. Лямбль) [14]. *Lambl's Excrescences*: А – general view; В – tip (Sketched by Lambl) [14].

Д. Лямбль був одним з тих вчених, які підкресливали важливість вивчення екскрементів у діагностиці [20: р. 145, 21: р. 185]. «Мікроскопічне та хімічне дослідження калових мас – одне з найскладніших завдань у науковій практиці, та, безсумнівно, все ще будуть потрібні нескінченні зусилля, щоб довести багато питань про фізіологічні й патологічні процеси до задовільного висновку» [22: р. 1] – писав він. Авторству Д. Лямбля, зокрема, належить перший спосіб діагностики раку сечового міхура методом аналізу клітинного складу сечі [3, 23].

У 1859 р. під час роботи в дитячому госпіталі, Д. Лямбль описав знайдений ним в екскрементах п'ятирічної пацієнтки мікроорганізм, який він назвав «*Cercomonas intestinalis*» [22] (рис. 5). У 1888 р. французький паразитолог Рафасель Бланшар (Raphaël Blanchard) перейменував цей організм на честь Д. Лямбля – *Lambliа intestinalis* (кишкова лямблія). Втім, незважаючи на свою першість, опублікований Д. Лямблем опис організму було визнано незадовільним [20: р. 184, 21: р. 233]. Більш детально його зробив французький біолог Матьє Жіард (Alfred Mathieu Giard), тому в 1915 р. американський паразитолог Чарльз Стайлс (Charles Wardell Stiles) ввів назву *Giardia lamblia*, щоб вшанувати обох вчених [24: р. 148]. У наш час в англійській літературі ця назва все частіше замінюється коротким «*Giardia*», а у вітчизняній літературі все ще переважає «лямблія», хоча «*Giardia*» також активно використовується. Така ж доля спіткала й назву хвороби, що викликається лямбліями: спочатку її називали лямбліозом, але нині вона все більше стає відомою як *Giardiasis*.

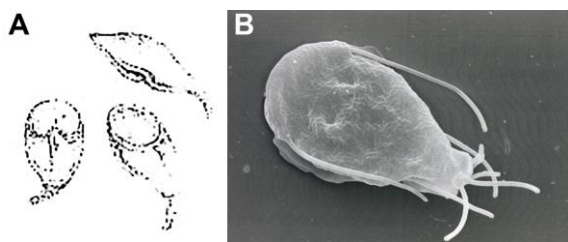

Рис. 5. Лямблія: А – малюнок Душана Лямбля [22]; В – сучасна електронна мікрофотографія Девіда Грегори та Деббі Маршалл (Wellcome library). *Giardia lamblia*: А – Dušan Lamb's sketch [22]; В – modern electronic microphotography by David Gregory & Debbie Marshall (Wellcome library).

У тому ж 1859 р. Д. Лямбль вперше зафіксував *Acanthocephala* (скреблики) в екскрементах дитини. До цього вважалося, що цей паразит обирає в якості господаря лише тварин. У 1865 р. російський зоолог Карл Ліндеман (батько патолога Володимира Ліндемана) заявив про широкую поширеність цього патогена серед людей в Російській імперії [25: р. 582].

У 1860 р., досліджуючи екскременти чергового пацієнта, дворічної Жозефи Кадлец, що надійшла до дитячої лікарні з діареєю й сухим кашлем, Д. Лямбль виявив у них численних паразитів. Через кілька тижнів пацієнтка померла. Під час розтину, в її шлунково-кишковому тракті було виявлено безліч паразитів. Зокрема, у дванадцятипалій та тонкій кишках були знайдені невідомі раніше амеби [26: р. 362-365] (рис. 6). «Вони не проявили реакції на звичайні реагенти, навіть на хлорно-цинковий розчин, і з усіх спостережуваних досі гельмінтів показали найбільшу опірність і життєву енергію в перший період спостереження, тоді як їхні сліди було набагато важче виявити на наступний день, ніж сліди інших організмів» [26: р. 365] – писав Д. Лямбль. Спочатку він назвав знайдені ним організми причиною діареї, але потім відмовився від цієї думки [27: р. 26]. Незважаючи на його першість і докладний опис паразита, право першовідкривача дісталось не Д. Лямблю, а російському терапевту Федору Льошу (з 1885 р. професор Київського університету Святого Володимира), оскільки в 1875 р. він першим дав цьому мікроорганізму назву *Amoeba coli* та експериментальним шляхом довів її здатність викликати дизентерію (*Amoebiasis*) [28: р. 196, 29: р. 37-38, 30: р. 64, 31 р. 383-392, 32: р. 132]. У 1890 р. канадський медик Вільям Ослер (William Osler, співзасновник Університету Джона Хопкінса та Суспільства істориків медицини) описав перший випадок абсцесу печінки, викликаного тим же паразитом. Пізніше, його учні повідомили ще про 15 подібних випадків. У 1891 р. американський патолог Вільям Консільман (William Councilman) опублікував монографію про патологію амебіази, в якій вперше ввів терміни «амебна дизентерія» і «амебний абсцес печінки», а також припустив, що

Amoeba coli має різновиди і не всі з них є патогенними. Подальші дослідження та експерименти дозволили розрізнити два види цієї амеби – *Entamoeba coli*, яка виявилася нешкідливою для людини, та *Entamoeba histolytica* (гістолітична або дизентерійна амеба), яка була визнана відповідальною за розвиток дизентерії та абсцесу печінки [27: р. 26, 33: р. 346].

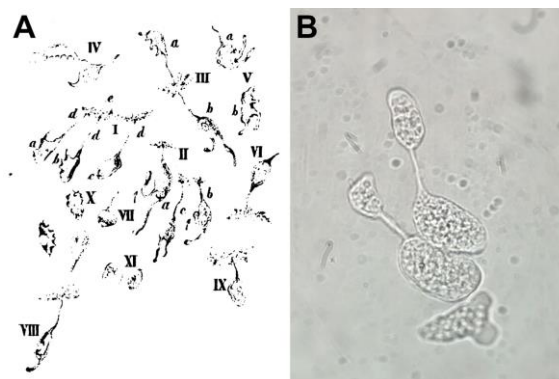

Рис. 6. *Entamoeba histolytica*: А – малюнок Душана Лямбля [26]; В – сучасна мікрофотографія Хуана Карлоса Фонсека Мата. *Entamoeba histolytica*: А – Dušan Lamb's drawing [26]; В – modern microphotography by Juan Carlos Fonseca Mata.

У 1875 р., вже будучи професором Варшавського університету, Д. Лямбль виявив на розтині паразита, схожого з тим, якого він бачив у калі пацієнтки празького госпіталю в 1859 р. Він зробив його докладний опис та ідентифікував як *Cercomonas intestinalis*. Пізніше стало очевидно, що це інший організм, вперше зафіксований французьким біологом Казимиром Давеном (Kasimir-Joseph Davaine) і названий ним «*Cercomonas hominis* варіант А» [34: р. 76]. Однак довгий час ці два паразити визнавалися ідентичними і паразитолог Рудольф Лейкарт (Rudolf Leuckart) приписував заслугу їх відкриття саме Д. Лямблю. У своєму знаменитому довіднику про паразитів, у назвах параграфів слідом за ім'ям певного організму він поміщав прізвище вченого, який зробив найбільший внесок у знання про нього. В кінці назви параграфа про *Cercomonas intestinalis* значиться прізвище Лямбль, а в тексті параграфа згадується його публікація 1875 р. [20: р. 242-246, 21: р. 305-310]. На відмінні риси «*Cercomonas hominis* варіант А» від лямблії (тоді ще *Cercomonas intestinalis*) звернув увагу англійський протозоолог Чарльз Веньон (Charles Morley Wenyon) у 1910 р. і запропонував для нього назву *Macrostoma mesnili* [35: р. 49]. У 1912 р. російський протозоолог Олексій Алексєєв дав йому назву *Chilomastix* [36: р. 677], а в 1920 р. американський біолог Чарльз Кофойд (Charles Atwood Kofoid) додав до нього ім'я першовідкривача, К. Давена – *Chilomastix davainei* [37]. Проте, коротке *Chilomastix* прижилося кра-

ще і нині найчастіше використовується саме в цьому варіанті, в якому не згадуються імена ні першого, ні другого відкривача.

Підсумок

Суттєвість внеску Д. Лямбля в світову науку безперечна. І нехай його ім'я відображено сьогодні не в усіх назвах відкритих ним патогенів, методів чи анатомічних частин тіла, а заслуги не завжди згадуються в науковій літературі, постать цього митця-патолога залишиться назавжди в літописі історії медицини України та Харкова.

Вплив цього видатного вченого з Чехії при-

звів до багатьох змін у Харкові і Харківському університеті: його лекції, методи викладання, манера проведення розтинів і наукових досліджень, публічні виступи на судах і наукових за-сіданнях задали новий стандарт у наукових ко-лах міста і виховали нове покоління анатомів, патологів і гістологів України.

Інформація про конфлікт інтересів

Потенційних або явних конфліктів інтересів, що пов'язані з цим рукописом, на момент публі-кації не існує та не передбачається.

Літературні джерела References

1. Státní oblastní archiv v Plzni. F. 1014. Sbirka matrik západních Čech. Letiny 01. 1784-1883 r. 243 l.
2. Labusova D. Vilém Dušan Lambl (1824-1895), Jan Křtitel Lambl (1826-1909), Anna Cardová-Lamblková (1836-1919). Soupis osobního fondu. Praha, 1996. 21 s.
3. Lipoldová M. Giardia and Vilém Dušan Lambl. Singer SM. PLoS Negl Trop Dis. 8(5):e2686.
4. Popov MA. Professor Dushan Fedorovich Liambli, eho sluzhebnaia y lyteraturnaia deiatel'nost' [Professor Dusan Fedorovich Lambl, his service and research activities]. Kharkiv: Adolf Darre; 1896. 277 p.
5. Ševčenkova P. Edice soupisů tzv. politicky kompromitovaných pro Prahu z roku 1857: neoabsolutistická perzekuce v Čechách ve světle úřední evidence. Paginae historiae: sborník Národního archivu. Praha: Národní archiv 14; 2006:355-481.
6. Kilian J. 110 výročí úmrtí lékaře a vlastence Viléma Dusana Lambla (1824-1895) [110th anniversary of the death of the physician and patriot Vilém Dusan Lambl (1824-1895)]. Cas Lek Cesk. 2005;144(12):847-848. Czech.
7. Popov MA. Prosektor Yppolyt Osypovich Vylkomyrskiy. Zapysky Ymperatorskoho Kharkovskoho unyversyteta. Letopys Kharkovskoho unyversyteta. [Mitrofan Popov. Prosector Ippolit Osipovich Vilkomirsky] Kharkiv: University publishing; 1895. 3:1-83.
8. Lambl DF. Patolohycheskaia anatomia. V.1. Osteopathologia: zapysky studenta Ya. Kremianskoho po chtenyiam Liambliia v Kharkovskom unyversytete v 1861-62 akad. hod. [Pathological anatomy. Vol. 1. Osteopathology: notes by student Y. Kremyansky on Lamb readings at Kharkov University in the academic year 1861-62.]. Kharkiv: Lytohrafiya Y. Popova; 1861. 136 c.
9. Lambl DF. Patolohycheskaia anatomia. V.2. Osteopathologia et Arthropathologia: zapysky studenta Ya. Kremianskoho po chtenyiam Liambliia v Kharkovskom unyversytete v 1861-62 akad. hod. [Pathological anatomy. Vol. 2. Osteopathology with Arthropathology: notes by student Y. Kremyansky on Lamb readings at Kharkov University in the academic year 1861-62.]. Kharkiv: Lytohrafiya Y. Popova; 1862. 81-168 p.
10. Lambl DF. Patolohycheskaia anatomia. V.3. Pseudoplasmata: zapysky studenta Ya. Kremianskoho po chtenyiam Liambliia v Kharkovskom unyversytete v 1861-62 akad. hod. [Pathological anatomy. Vol. 3. Anatomy of growths or tumors: notes by student Y. Kremyansky on Lamb readings at Kharkov University in the academic year 1861-62.]. Kharkiv: Lytohrafiya Y. Popova; 1862. 88 p.
11. Lambl DF. Patolohycheskaia anatomia. V.4. Dermato-pathologia: zapysky studenta N. Afanaseva po chtenyiam Liambliia v Kharkovskom unyversytete v 1864-65 akad. hod. [Pathological anatomy. Vol. 4. Dermato-pathology: notes by student N. Afanasiev on Lamb readings at Kharkov University in the academic year 1864-65.]. Kharkiv: Lytohrafiya Butenkovoii; 1865. 114 p.
12. Medytsynskiy fakultet Kharkovskoho unyversyteta za pervye 100 let ego sushchestvovaniya (1805-1905) [The Medical school of Kharkov University for the first 100 years of its existence (1805-1905)]. Kharkiv: University publishing; 1905-1906. 471, 314, XV p.
13. Meyer, G. Ueber die Strukturverhältnisse des Annulus ciliaris bei Menschen und Säugethieren. Archiv f. pathol. Anat. 34, 380-400 (1865). <https://doi.org/10.1007/BF02323019>.
14. Lambl V. Papilläre Excrescenzen an der Semilunar-Klappe der Aorta. Wien Med Wochenschr. 1856. 16:244-247.
15. Aziz F, Baciewicz FA. Lambl's excrescences: review and recommendations. Tex Heart Inst J. 2007; 34 (3):366-368.
16. Kamran H, Patel N, Singh G, Pasricha V, Salifu M, McFarlane SI. Lambl's excrescences: A case report and review of the literature. Clin Case Rep Rev. 2016;2(7):486-488. doi:10.15761/CCRR.1000254
17. Salehi Omran S, Chaker S, Lerario MP,

- Merkler AE, Navi BB, Kamel H. Relationship between Lambl's excrescences and embolic strokes of undetermined source. *Eur Stroke J.* 2020;5(2):169-173. doi:10.1177/2396987319901201.
18. Elkattawy S, Noori MAM, Sah A, Hasan Kazmi SM, Desai D. Lambl's Excrescences Associated With Left Frontal Ischemic Stroke: A Case Report. *Cureus.* 2020;12(7):e9371. Published 2020 Jul 24. doi:10.7759/cureus.9371
19. Hirayama T, Morioka H, Fujiwara H, et al. An Autopsy Case of Lambl's Excrescences with Trousseau Syndrome that Caused Cardioembolic Stroke [published online ahead of print, 2020 Aug 4]. *Intern Med.* 2020;10.2169/internalmedicine.5162-20. doi:10.2169/internalmedicine.5162-20
20. Leuckart R. The parasites of man, and the diseases which proceed from them: a text-book for students and practitioners [Translated from the German, with the co-operation of the author by W. E. Hoyle]. Edinburgh: Young J. Pentland; 1886. 771 p.
21. Leuckart R. Die parasiten des menschen und die von ihnen herrührenden krankheiten. Leipzig-Heidelberg: C.F.Wintersche Verlagshandlung; 1879-1886. 1000 s.
22. Lambl V. Mikroskopische Untersuchungen der Darm-Excrete. Beitrag zur Pathologie des Darms zur Diagnostik am Krankenbette. Vierteljahrsschrift für die praktische Heilkunde. Herausgegeben von der medicinischen Facultät in Prag. 1859. 61:1-58.
23. Lambl V. Über Harnbalsenkrebs. Ein Beitrag zur mikroskopischen Diagnostik am Krankenbette. Vierteljahrsschrift für die praktische Heilkunde. Herausgegeben von der medicinischen Facultät in Prag. Prag.: Verlag von Karl Andre. 1865. S. 1-32
24. Ford BJ. The discovery of Giardia. *The Microscope.* 2005. 53(4):147-153.
25. Schmidt GD. Acanthocephalan Infections of Man, with Two New Records. *The Journal of Parasitology.* 1971;57(3):582. doi: 10.2307/3277920
26. Lambl W. Beobachtungen und Studien aus dem Gebiete der pathologischen Anatomie und Histologie. Prag: Verlag von Friedrich Tempsky, 1860. 384 s.
27. Chidester FE. Zoology. A textbook for College and university students. New York: D. van Nostrand company, inc., 1932. 581 p.
28. Lösch, F. Massenhafte Entwicklung von Amöben im Dickdarm. *Archiv f. pathol. Anat.* 65, 196–211 (1875). <https://doi.org/10.1007/BF02028799>.
29. Behla R. Die amöben insbesondere vom parasitären und culturellen Standpunkt. Berlin: Verlag vo'n August Hirschwald, 1895. 73 s.
30. Calkins GN. The protozoa. New York-London: The Macmillan company. 1901. 347 p.
31. Lesh FA. Massive development of amebas in the large intestine. Fedor Aleksandrovich Lesh (Lösch). *Am J Trop Med Hyg.* 1975;24(3):383-392. doi:10.4269/ajtmh.1975.24.383.
32. Osler W. The Principles and Practice of Medicine Designed for the Use of Practitioners and Students of Medicine. *JAMA.* 1936; 106(7):566. doi:10.1001/jama.1936.02770070062035.
33. Arellano-Aguilar G, Marín-Santillán E, Castilla-Barajas JA, Bribiesca-Juárez MC, Domínguez-Carrillo LG. A brief history of amoebic liver abscess with an illustrative case. *Breve historia del absceso hepático amebiano, con un caso ilustrativo. Rev Gastroenterol Mex.* 2017; 82(4):344-348. doi:10.1016/j.rgm.2016.05.007
34. Hegner RW. Giardia and Chilomastix from Monkeys, Giardia from the Wild Cat and Balantidium from the Sheep // *The Journal of Parasitology, Dec., 1924, Vol. 11, No. 2, pp. 75-78.* doi:10.2307/3270864
35. Leiva L. Observations on Chilomastix intestinalis Kuczinski. *The Journal of Parasitology.* 1921. 8(2):49-57. doi:10.2307/3270749
36. Alexeieff A. Sur quelques noms de genres de Flagellés qui doivent disparaître de la nomenclature pour cause de synonymie ou pour toute autre raison. *Diagnoses de quelques genres récemment étudiés. Zoologischer Anzeiger.* 1912. 39: 674–680.
37. Kofoed CA. A critical review of the nomenclature of human intestinal flagellates, Cercomonas, Chilomastix, Trichomonas, Tetratrichomonas, and Giardia. *University of California publications in zoology.* 1920. 20:145-168.

Проценко О.С., Кириченко М.І., Ремньова Н.О. Душан Лямбль: доля наукових відкриттів і професійна етика видатного патолога.

РЕФЕРАТ. Актуальність. Видатний патолог Душан Лямбль (1824-1895; чех за походженням, який прожив половину свого життя в Російській імперії, з яких 10 років – в Харкові) зробив значний внесок у розвиток медичної науки. Однак його відкриття поступово забувалися й стиралися з назв відкритих ним патогенів і хвороб, які вони викликають. **Ціль.** Вивчення наукової спадщини Д. Лямбля і відомостей про професійну діяльність цього патолога можуть допомогти відновити знання про його науковий внесок і отримати цінні уроки для сучасних фахівців. **Методи.** За допомогою загальнонаукових та історичних методів було проведено аналіз літератури, що містить інформацію про Д. Лямбля, його відкриття та професійну діяльність. **Результати.** Наприкінці 1850-х рр., переслідуваний владою як учасник національного руху, Д. Лямбль був змушений шукати притулку в Україні, де в 1861 р. він зайняв вакантну посаду професора кафедри анатомії медичного факультету Харківського університету. Будучи на той час пато-

логом зі світовим ім'ям, Д. Лямбль активно розвивав в університеті викладання патологічної анатомії та гістології. У 1867 р. його зусиллями на факультеті були засновані дві нові кафедри – гістології та патологічної анатомії. Останню він очолював особисто до свого від'їзду до Варшави в 1871 р. Збережені матеріали про діяльність Д. Дямбля в Харкові розкривають його як вправного патолога з витонченим підходом до своєї професії. Аналіз літератури про наукові відкриття Д. Дямбля продемонстрував повільне загасання згадок його імені в назвах зроблених ним відкриттів. **Підсумок.** Внесок Д. Лямбля в наукову медицину дійсно значний, але не оцінений по заслугам. Його підхід до професійної діяльності патолога і викладача здатний стати прикладом для молодих фахівців практичної медицини, науки і освіти.

Ключові слова: Душан Лямбль, біографія, аутопсія, *Chilomastix davainei*, *Entamoeba histolytica*, *Acanthocephala*, *Giardia lamblia*, Ворсинки Лямбля.

Проценко Е.С., Кириченко М.И., Ремнёва Н.А. Душан Лямбль: судьба научных открытий и профессиональная этика великого патолога.

РЕФЕРАТ. Актуальность. Великий патолог Душан Лямбль (1824–1895; чех по происхождению, проживший половину своей жизни в Российской империи, из которых 10 лет – в Харькове) внес неопределимый вклад в развитие медицинской науки. Однако его открытия постепенно забывались и стирались из названий открытых им патогенов и вызываемых ими болезней. **Цель.** Изучение научного наследия Д. Лямбля и сведений о профессиональной деятельности этого патолога могут помочь восстановить знания о его научном вкладе и извлечь ценные уроки для современных специалистов. **Методы.** При помощи общенаучных и исторических методов был проведен анализ литературы о Д. Лямбле, его открытиях и профессиональной деятельности. **Результаты.** В конце 1850-х гг., преследуемый властями как участник национального движения, Д. Лямбль был вынужден искать убежища в Украине, где в 1861 г. он занял вакантную должность профессора кафедры анатомии медицинского факультета Харьковского университета. Будучи к тому времени патологом с мировым именем, Д. Лямбль активно развивал в университете преподавание патологической анатомии и гистологии. В 1867 г. его усилиями на факультете были учреждены две новые кафедры – гистологии и патологической анатомии. Последнюю он возглавлял лично до своего отъезда в Варшаву в 1871 г. Сохранившиеся материалы о деятельности Д. Лямбля в Харькове раскрывают его как искусного патолога с утонченным подходом к своей профессии. Анализ литературы о научных открытиях Д. Лямбля продемонстрировал медленное увядание упоминаний его имени в названиях его открытий. **Заключение.** Вклад Д. Лямбля в научную медицину действительно велик, но не оценен по заслугам. Его подход к профессиональной деятельности патолога и преподавателя способен стать примером для молодых специалистов практической медицины, науки и образования.

Ключевые слова: Душан Лямбль, биография, аутопсия, *Chilomastix davainei*, *Entamoeba histolytica*, *Acanthocephala*, *Giardia lamblia*, Лямблевские ворсинки.